

مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز
دوره دهم، شماره دوم، بهار ۱۳۷۳

منزلت مشاغل در جامعه شهری ایران: مورد مطالعه شهر شیراز

علی اصغر مقدس
دانشگاه شیراز

خلاصه

این مقاله حاوی نتیجه بررسی دید و نظر مردم ساکن شهر شیراز در مورد منزلت ۹۷ شغل گوناگون و مقایسه آن با منزلت مشاغل در جوامع دیگر است. با استفاده از یک نمونه ($N = ۸۶۲$) تصادفی از جمعیت فعال ۱۶-۶۴ ساله، با سواد، شاخص ذهنی از منزلت مشاغل به دست آمده است که این شاخص پایه ای برای ساختن شاخصی عینی برای رتبه بندی مشاغل و مقایسه منزلت مشاغل در شیراز با رتبه بندی های دیگر شده است. نتایج مقایسه نشان می دهد که رتبه بندی مشاغل در جامعه شهری ایران هماهنگ و در راستای رتبه بندی مشاغل بین المللی و دوران قبل از انقلاب اسلامی است و با وجود این، منزلت بعضی از مشاغل نسبت به جوامع دیگر متفاوت است.

مقدمه

یکی از نقش های اساسی انسان در جامعه امروزی شغل^۱ است که با کسب پاداش های اقتصادی، اجتماعی و روانی نه تنها موقعیت فرد را در ساخت اجتماعی مشخص می سازد بلکه

بر دیگر وضعیت های اجتماعی او تأثیر می گذارد. از این رو است که در اکثر تحقیقات اجتماعی از شغل به عنوان شاخص وضعیت اجتماعی - اقتصادی افراد استفاده می شود. به همین دلیل است که پژوهشگران به صورت های گوناگون به سنجش شغل مبادرت می ورزند. رایج ترین شیوه برای اندازه گیری مشاغل، مقوله بندی این مشاغل بر اساس ماهیت آنها است، که البته این شیوه بیشتر از حد یک مقیاس اسمی تجاوز نمی کند، و این موضوع محدودیت هایی را در تحلیل های پیچیده تر آماری، بخصوص در جایی که شغل متغیر وابسته است بوجود می آورد (مثلاً در مطالعات تحرك اجتماعی).

از طرف دیگر مسئله تنها سنجش مشاغل نیست، اگر بتوانیم مشاغل را به صورتی رتبه بندی کنیم که بازتابی از وضعیت اجتماعی - اقتصادی و افکار مردم یک جامعه باشد، مقایسه این رتبه بندی ها در جوامع مختلف امکان پذیر می شود و راه برای درك بیشتر ساخت اجتماعی یک جامعه هموار می گردد.

البته کوشش هایی برای رفع نقیصه سنجش مشاغل انجام گرفته است، برای مثال، اقتصاددانان مبنای رتبه بندی مشاغل را پاداش اقتصادی آنها گرفته اند تا سنجش را دقیق تر^۲ کنند. اگرچه این وجه از شغل از اهمیت خاصی برخوردار است و در بسیاری از موارد گرفتن شغل برای رفع حوائج زندگی است، ولی این تنها بُعد یک شغل نیست و ابعاد دیگر آن نیز دارای اهمیت است و نمی توان آن را نادیده گرفت. مثلاً نفوذ، که به معنای تأثیر و تفکر و عمل یک فرد یا یک گروه بر فرد یا گروه های دیگر به طور عام است، و اقتدار که نفوذ محدود و مشروع در نظر گرفته می شود،^۳ از دیگر ابعاد شغل به حساب می آیند. این بعد از شغل است که کنترل رفتار دیگران را فراهم می آورد. همچنین داشتن مجموعه ای از دانائی ها و مهارت های لازم برای احراز یک شغل بر دامنه نفوذ آن شغل می افزاید، و هر چه این معرفت عام تر و نظاممندتر باشد، امکان هدایت فعالیت های دیگران را عملی تر می سازد.^۴ بنابراین بُعد دانش و تخصص ملحوظ در یک شغل بعد دیگری از آن را می سازد که لزوماً به درآمد اقتصادی یک شغل همبسته نیست. عده ای به کشش ناپذیری،^۵ که در رابطه با کمیابی و غیر قابل جایگزین بودن شغل است توجه داشته اند. کشش ناپذیری به دارنده شغل امنیت

می بخشد و موقعیت شغل او را ارتقاء می بخشد. بنابراین اگر قرار باشد که شاخصی برای رتبه بندی مشاغل نائل شویم، لازم است که آن را به صورت یک پدیده مرکب در نظر بگیریم که دارای ابعاد گوناگون است.

از طرف دیگر ماهیت ابعاد ذهنی یک شغل نیز از اهمیت برخوردار است، زیرا مبنای رفتار اعضاء یک جامعه نسبت به یکدیگر و یا نسبت به یک موقعیت اجتماعی بستگی به نحوه ارزیابی و تفسیر آنها از دیگران و موقعیت ها دارد. پس پی بردن به نحوه ارزش گذاری ها و رتبه بندی مشاغل به عنوان یک موقعیت مهم اجتماعی توسط افراد یک جامعه از دید کسانی که خود در زندگی اقتصادی جامعه سهیمند، پی بردن به نحوه رفتار آن افراد نسبت به صاحبان مشاغل گوناگون است. مهم تر اینکه این قضاوتها و ارزش گذاری ها بازتابی است از فضای اجتماعی - اقتصادی که افراد در آن زندگی می کنند و بنابراین می تواند مبنایی برای مقایسه و مطالعه تاثیرات صنعتی شدن، شهرنشینی و ایدئولوژی های دینی - سیاسی بر دیدگاه مردم باشد.

البته در اینجا پذیرفته می شود که امکان دارد این تفسیر و ارزیابی مردم بر اساس ملاک های عینی یک شغل صورت پذیرد. مثلاً ارزیابی بر اساس درآمد، امنیت شغلی و غیره. این موضوع از اهمیت بررسی دید و نظر مردم نسبت به مشاغل نمی کاهد، زیرا ما برای ساختن شاخص های عینی نیز به درک جنبه هائی از شغل که برای مردم اهمیت دارد نیازمندیم.

سابقه مطالعات و نظریه ها

مطالعه منزلت نسبی مشاغل، که به معنای قدر و قیمت یا وزن اجتماعی مشاغل در نظر مردم است و بررسی پایگاه اجتماعی اقتصادی مشاغل، که رتبه بندی مشاغل بر اساس ملاک های عینی مضمون در شغل است، از اقبال فزاینده ای برخوردار بوده است. شروع این مطالعات در غرب به سالهای ۱۹۴۰ بر می گردد که نورت و هات^۶ آن را پایه ریزی کردند. سپس به وسیله جامعه شناسان دیگری مانند سیگل^۷، تریمن^۸، باس و راسی^۹، ولین^{۱۰} ادامه پیدا کرده است. این گروه بیشتر به منزلت مشاغل بر مبنای بررسی افکار توجه داشته اند. دسته دوم از پژوهشگران در تلاشند تا بر مبنای توانائی، دانائی و کسب دارائی مضمون در هر شغل به سنجش پایگاه مشاغل مبادرت ورزند. دانکن^{۱۱}، گلدتروپ^{۱۲}

سورنسن^{۲۳} و رایت،^{۱۴} نمونه ای از این جامعه شناسانند.

به هر صورت افزایش مطالعات منزلت مشاغل در جوامع گوناگون راه را برای مقایسه ای جهانی باز کرده است، که نهایتاً به صورت مقیاس بین المللی منزلت مشاغل^{۱۵} ظاهر شده است. ^{۱۶} مسلماً دستیابی به چنین مقیاسی بر اساس پیش فرض مشابهت منزلت مشاغل در جوامع مختلف امکان یافته است. مشابهتی که در چارچوب تفکیک اجتماعی، به عنوان فرایندی از صنعتی شدن و افزایش شهرنشینی جدید و یا نفوذ غرب تفسیر شده است.^{۱۷} با وجود این تأکید شده است که وجود فرهنگ های متفاوت و حاکمیت ایدئولوژیکی-سیاسی مختلف در جوامعی که حتی فرایند صنعتی شدن را پشت سر گذارده اند (مانند چین) باعث شده است منزلت همه مشاغل مساوی با منزلت مشاغل در غرب نباشد. بعضی از مشاغلی که بار سیاسی ایدئولوژیکی بیشتری دارند، معنای متفاوتی پیدا می کنند و بنابراین رتبه بندی آنها طبق قاعده ای جهان شمول امکان ندارد.^{۱۸} پس نمی توان نظریه تریمن را به طور کل پذیرفت که رتبه بندی همه مشاغل از عناصر ارزشی خاص رها شده و به یک رتبه بندی جهان شمول رسیده است. بنابراین موضوع مورد توجه در مورد جامعه ایران این است: در جامعه ای که از یک نظام بسته و خودکفای اجتماعی-اقتصادی قبل از مشروطیت به تحولات وسیعی از نظر صنعتی و شهرنشینی ناآشنا آمده و به طور کلی ساخت اجتماعی جدیدی یافته است، مشاغل برای مردم چه معنی پیدا کرده است. بخصوص که بعد از انقلاب اسلامی تغییراتی بوجود آمده و ایدئولوژی اسلامی با حاکمیت سیاسی آن دوباره مجال بروز پیدا کرده و دیدگاه‌هایی خاص به طور مستقیم از طرف اولیای امور نسبت به مشاغل ارائه شده است.^{۱۹} باید دید این تغییرات چه تأثیری بر نظر مردم نسبت به مشاغل روشنفکری یا مشاغل غیر یدی داشته است. به عبارت دیگر آیا می توان در مورد ایران هم گفت که... مشاغل مبتنی بر تحصیلات رسمی یا در اصل روشنفکری، به طور جهان شمول از ارزش بالاتری برخوردارند؟^{۲۰} برای جواب به این سوالات و به دلایل شاخص سازی که به آن اشاره شد، بررسی منزلت مشاغل سودمند است، و راه را برای مطالعات وسیع تر باز می کند.

مطالعه منزلت مشاغل در ایران

علی رغم مطالعات فراوانی که در کشورهای دیگر و به خصوص غرب در زمینه منزلت مشاغل انجام پذیرفته ، در ایران بررسی دقیقی در این باب به عمل نیامده است . تنها موردی که می توان از آن یاد کرد یک نظرخواهی از مردم در مورد ۷۵ شغل است که در شیراز و تهران بر پایه روش نورت وهات در سال ۱۳۵۵ انجام گرفت که آن هم تا کنون انتشار نیافته است .^{۲۱} این تحقیق با اینکه دارای کاستی هائی است ، آن را مبنای مقایسه قرار داده ایم . البته نظرخواهی دیگری در سال ۱۳۷۰ توسط کمیسیون تامین و تربیت نیروی انسانی وزارت آموزش و پرورش در مورد حدود ۲۲ شغل نیز در تهران به عمل آمده است ،^{۲۲} که ضمن آن شغل معلمی ملاک ارزیابی قرار گرفته است . این بررسی به صورتی است که قابل مقایسه با بررسی منزلت مشاغل نیست . زیرا اولاً تعداد مشاغل مورد بررسی محدود است و دوم اینکه این بررسی در واقع بررسی منزلت مشاغل نیست ، بلکه در آن به ابعاد خاصی از مشاغل توجه شده است . و از مردم خواسته شده است که راجع به همان ابعاد خاص نظر بدهند . همان طور که اشاره شد مردم در قضاوتشان ابعاد را به صورت تک به تک در نظر نمی گیرند بلکه یک شغل را با کلیت آن مورد ارزیابی قرار می دهند .

بنابراین با توجه به تحقیقات قبلی می توان گفت که تلاش حاضر ، نخستین کوشش منسجم در مورد سنجش و تحلیل منزلت مشاغل در یک شهر عمده ایران است .

هدف اولیه طرح ارائه مقیاسی برای منزلت ۹۷ شغل انتخابی است که در آن کوشش شده است با کنترل خصوصیات جمعیتی - اجتماعی نظر دهندگان این مقیاس از حساسیت بالاتری برخوردار شود . خصوصیات مورد کنترل عبارتند از : جنس ، گروه سنی و گروه شغلی . تا آن جایی که اطلاعات اجازه می داده است این مقیاس با مقیاس های دیگر مقایسه شده است ، تا موضوع ابعاد روشنگرانه تری بیابد . در نهایت با نظرخواهی از پاسخگویان در مورد اولویت ابعاد یک شغل و بر پایه فرضیاتی که از نظریه ها استنتاج گردیده است ، شاخصی برای پایگاه اجتماعی - اقتصادی همه مشاغل در جامعه شهری ایران ساخته شده است ، تا امکان مقایسه های بعدی فراهم شود .

واقعیت این است داده هایی که در این بررسی از شهر شیراز به دست آمده است مزایایی دارد که امکان تعمیم را فراهم می آورد. وجود فعالیت های گوناگون اجتماعی - اقتصادی در شیراز به این شهر کار کردی فرهنگی، صنعتی - تجاری و نظامی بخشیده است و به لحاظ مرکز استان بودن جنبه سیاسی نیز دارد. تقسیم کاری که زائیده چنین کارکردهائی است، مشاغل را در این شهر بوجود آورده است که در اغلب شهرهای ایران عمومیت دارد، و حتی از نظر فعالیت در بخش های گوناگون با شهر تهران برابری می کند. جدول شماره ۱ گویای این مطلب است.

جدول ۱

میزان درصد جمعیت شاغل در گروه های عمده شغلی در شیراز و تهران

تهران	شیراز	گروه شغلی
۱۶/۸۵	۱۵/۹۴	کارکنان مشاغل علمی و فنی و تخصصی
۱/۲۴	۱۰/۵۳	مدیران عالی رتبه اداری
۷/۵۹	۵/۵۶	کارکنان اداری و دفتری
۱۲/۶۶	۱۰/۷۷	کارکنان بازرگانی و فروشنده
۶/۷۱	۵/۲	امور خدماتی
۱/۲۴	۲/۹۹	کشاورزی و دامپروری
۳۷/۰۸	۳۷/۵۲	تولید و حمل و نقل
۱۶/۶۱	۲۱/۴۹	گروه های دیگر

منبع : سرشماری های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، مرکز آمار ایران

در این شهر ۲/۳ درصد مردم در مشاغل کشاورزی فعالیت دارند. این درصد گرچه از تهران بیشتر است، اما از بسیاری از شهرهای کوچک جامعه ما پائین تر است. بنابراین لازم بود که برای تکمیل این بررسی یکی از شهرهای نیمه کشاورزی نیز کنترل می گردید.^{۲۳}

نمونه گیری و داده ها

داده های مورد استفاده در این بررسی، حاصل نمونه گیری تصادفی مطابق از جمعیت شاغل و جوین کار (فعال)، ۶۴-۱۶ ساله، با سواد (حداقل سواد ابتدائی) و ترجیحاً سرپرست خانوارهای ساکن در شیراز در سال ۱۳۷۱ است. برای نمونه گیری ابتدا ۴۴ حوزه از بین ۴۴۲ حوزه تقسیمات سرشماری های مسکن و نفوس سال ۱۳۶۵ به تصادف انتخاب و از داخل این تعداد حوزه، $\frac{1}{20}$ از کل روسای خانوار و در صورتی که به هیچ وجه دسترسی به آنها میسر نبود، همسران واجد شرایط آنها برای مصاحبه انتخاب شدند. به این صورت در مجموع ۸۶۲ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند.^{۲۴} با در نظر گرفتن خانوارهای شهر شیراز در سال ۱۳۷۰، این نمونه حدود $\frac{1}{400}$ کل خانوارهای شهر شیراز است.

مصاحبه به وسیله دانشجویان تعلیم دیده رشته های علوم اجتماعی که اغلب در سال آخر تحصیل خود بودند، به صورت رو در رو و در ساعاتی که احتمال حضور سرپرست شاغل خانوار در خانه بود، صورت پذیرفت. علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در جدول شماره ۲ بعضی از خصوصیات مصاحبه شوندگان نشان داده شده است. همان طوری که در جدول مشاهده می شود، میزان درصد زنان در نمونه بیشتر از درصد زنان در جمعیت فعال شهر است. دلیل افزایش آن عدم دسترسی به سرپرست مرد بعضی از خانوارها، و یا وجود زنانی است که خود سرپرست خانوار بوده اند. البته وجود این افزایش امکان مقایسه بهتری را در این تحقیق فراهم آورد.

میانگین سن در نمونه معرف برابر ۳۴/۹ و برای جمعیت فعال شهر شیراز ۳۲ است. یکی از دلایل پیرتر بودن جمعیت نمونه، عدم شرکت جمعیت فعال زیر ۱۵ سال در نمونه گیری است. دلیل دوم سرپرست بودن افراد فعال در نمونه گیری است. همیشه میانگین سن

جدول ۲

مقایسه درصد و میانگین خصوصیات پاسخگویان در نمونه
و جمعیت فعال شهر شیراز در سال ۱۳۶۵ *

کل		زن		مرد		خصوصیت
نمونه شهر شیراز (N=۸۶۲)	کل	نمونه شهر شیراز (N=۱۹۵)	زن	نمونه شهر شیراز (N=۶۶۷)	مرد	
۱۰۰	۱۰۰	۱۲/۸	۲۲/۷	۸۷/۲	۷۷/۳	جنس (درصد)
۳۲	۳۴/۹	۳۰/۵	۳۲/۵	۳۰/۵	۳۵/۷	سن (میانگین)
۸۹/۳	۷۳/۵	۸۰/۴	۶۵/۱	۹۰/۹	۷۵/۷	تحصیل درصد ابتدائی تا دیپلم
۱۰/۷	۲۶/۵	۱۹/۶	۳۴/۹	۹/۱	۲۴/۳	فوق دیپلم و بالاتر
۱۵/۹	۲۶/۲	۶۷/۵	۴۶/۷	۱۰/۳	۱۹/۹	مشاغل (درصد) فنی و تخصصی و علمی
۰/۵	۰/۱	۰/۲	۰	۰/۶	۰/۲	مدیران و کارکنان عالی رتبه
۵/۷	۲۲/۲	۹/۷۲	۱۴/۲	۵/۲	۲۴/۷	کارکنان دفتری
۱۰/۸	۹/۱	۱/۸	۲/-	۱۱/۷	۱۱/۳	کارکنان بازرگانی و فروشنده‌گی
۵/۲	۴/۳	۵/۲	۲/۵	۵/۲	۴/۹	کارکنان خدماتی
۳/۰	۱/۰	۰/۳	۰	۳/۳	۱/۳	کارکنان کشاورزی
۳۷/۵	۱۵/۴	۶/۸	۲/۵	۴۰/۸	۱۹/۴	تولید و حمل و نقل
۲۱/۵	۲۱/۷	۸/۵	۳۲/۰	۲۲/۹	۱۸/۵	سایر

* منبع: نتایج تفصیلی نیروی انسانی: شهر شیراز، مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵.

سرپرستها از میانگین کل جمعیت فعال بالاتر است. از نظر مشاغل، به طور کلی میزان شاغلین فنی، تخصصی و علمی و کارکنان دفتری در نمونه بیشتر از شاغلین مشابه در شهر شیراز است. این اختلاف زائیده انتخاب شاغلین با ۶ کلاس سواد و بالاتر در نمونه گیری است. از آنجا که اغلب شاغلین تولید و حمل و نقل، تحصیل بیش از دوره ابتدائی ندارند، با حذف بی سوادها و کم سوادها، تعداد بعضی از مشاغل نیز در نمونه معرف کمتر شده است. البته دلیل شرکت ندادن جمعیت فعال با سواد کمتر از دوره ابتدائی، عدم آشنائی آنها به موضوع مصاحبه است. شرکت آنان در مصاحبه باعث اریب در اظهار نظر در مورد مشاغل می گردید و به اعتبار بررسی لطمه می زد.

نمونه گیری از مشاغل

چون یکی از اهداف این بررسی، مقایسه منزلت مشاغل در بعد از انقلاب اسلامی با منزلت مشاغل در سال ۱۳۵۵ بود، از این رو از ۷۵ شغلی که در سال ۱۳۵۵ انتخاب شده بود ۷۳ شغل آن انتخاب گردید و فقط عنوان شاعری به عنوان شغل لحاظ نشد و حذف گردید. ۲۵ از طرف دیگر ۲۴ عنوان مشاغل جدید به آن اضافه شد، تا تقریباً به یک نمونه ای که نمایانگر همه مشاغل باشد نزدیک شود. اکثر این مشاغل معادل بین المللی دارند و چند عنوان شغل مانند کله پزی، سماور سازی، قالی بافی، نفت فروشی (نفتی) در لیست مشاغل بین المللی معادل ندارند.

قابل ذکر است که در ابتدا ۱۵۰ شغل برای رتبه بندی انتخاب شده بود. در آزمون مقدماتی معلوم شد که برای مصاحبه شوندگان و نیز مصاحبه کنندگان اظهار نظر در مورد ۱۵۰ شغل خسته کننده است و بنابراین تعداد مشاغل به ۹۷ شغل تقلیل یافت.

رتبه بندی منزلت مشاغل

برای رتبه بندی این ۹۷ شغل، ابتدا عنوان هر کدام با شماره ردیف آن روی یک کارت نوشته شده و از جعبه هائی چوبی به ابعاد $5 \times 7 \times 35$ که به ۹ خانه تقسیم شده بود و در کف خانه ها، به صورت درشت، شماره های ۱ تا ۹ نوشته شده بود (یک برای منزلت پائین و ۹ برای بالاترین منزلت) برای اندازه گیری منزلت مشاغل استفاده شد. ۲۶

در موقع مصاحبه این جعبه چنان روی مباحثه شونده قرار می گرفت که شماره ۱ در پائین و شماره ۹ در بالا قرار گیرد. سپس مصاحبه کننده از مصاحبه شوندهگان می خواست مشاغلی را که به آنها ارائه می شوند بر حسب قدر و قیمتی که از نظر او دارا هستند در یکی از خانه های ۱ تا ۹ قرار دهد.

ضمن توضیح، مصاحبه گر کارتی را به تصادف از ۹۷ کارت مشاغل بیرون می کشید و به دست مصاحبه شونده می داد، تا آن را در محل مورد نظر در خانه های جعبه قرار دهد. سپس کارت دوم را بر می داشت و به مصاحبه شونده می داد و به همین ترتیب ۹۷ کارت مشاغل در ۹ خانه جعبه توزیع می گردید. پس از اتمام این کار، مصاحبه کننده از مصاحبه شونده می خواست که اگر به نظرش جایجائی در جای هر یک از مشاغل لازم است انجام دهد. پس از حصول اطمینان از این که نظر همان است که ارائه شده است، مصاحبه کننده امتیاز هر شغل را برای این مصاحبه شونده در پشت هر کارت قید می کرد (به این صورت که در پشت همه کارتهائی که برای مثال در خانه ۴ بود عدد ۴ را می نوشت) ضمناً شماره پرسشنامه نیز روی کارت نوشته می شد، که معلوم باشد متعلق به چه کسی است. در فرصت مناسب، مصاحبه کننده، شماره ردیف هر شغل را در جلوی امتیازاتشان ثبت می نمود.

نمره منزلت هر شغل به وسیله میانگین امتیازاتی را که افراد به یک شغل داده بودند، محاسبه شد. برای اینکه این نمرات بر پایه مقیاس ۱۰۰ رتبه ای تنظیم شود، میانگین ها در عدد ۱۲/۵ ضرب شده است. ۲۷ در جدول شماره ۳ عناوین مشاغل و نمرات منزلت آنها که به صورت نزولی تنظیم شده، ارائه گردیده است.

همان طوری که مشهود است گروه مشاغل علمی و تخصصی و مدیران عالی رتبه اداری و نظامی از منزلت بالاتری برخوردارند، این گروه از مشاغلی مانند پزشک متخصص و عالم علوم طبیعی به طور کلی، و وزیر و سفیر و امرای ارتش و سپاه، عالمان علوم اجتماعی و انسانی و مهندسين به طور کلی تشکیل می شود و در دنباله آن مشاغلی مانند نظامیان رده متوسط، دبیری، آموزگاری، هنرمندی، پرستاری، تاجری، و خبرنگاری قرار گرفته است. در ادامه این گونه مشاغل، کارمندان عادی و کارگران مشاغل تولیدی (کارگران ماهر) قرار

جدول ۳

مقیاس های منزلت مشاغل در شهر شیراز

شماره	شغل	کد گروه شغلی	رتبه منزلت شغل	انحراف معیار
۱	پزشک متخصص	۱	۹۱/۴	۱۳/۷
۲	استاد دانشگاه	۱	۹۰/۶	۱۴/۸
۳	فیزیکدان اتمی	۱	۸۷/۲	۱۸/۷
۴	وزیر	۲	۸۶/۱	۲۳/۷
۵	سفیر	۲	۸۵/۹	۱۹/۹
۶	پزشک عمومی	۱	۸۵/۳	۱۸/۸
۷	شیعی دان	۱	۸۲/۱	۲۰/۰
۸	دکتر داروساز	۱	۸۱/۵	۱۹/۹
۹	دندانپزشک	۱	۸۱/۵	۱۹/۹
۱۰	نماینده مجلس	۲	۸۰/۶	۲۵/۰
۱۱	استاندار	۲	۷۹/۹	۲۳/۸
۱۲	روان شناس	۱	۷۹/۶	۲۰/۰
۱۳	عالم علوم طبیعی	۱	۷۹/۵	۲۱/۲
۱۴	اقتصاددان	۱	۷۹/۱	۲۱/۳
۱۵	جامعه شناس	۱	۷۷/۹	۲۱/۳
۱۶	شهردار شهرهای بزرگ	۲	۷۷/۳	۲۲/۵
۱۷	وکیل دادگستری	۱	۷۷/۱	۲۰/۰
۱۸	قاضی شهرستان	۱	۷۶/۸	۲۱/۲
۱۹	خلبان هواپیما	۱	۷۶/۸	۲۲/۵
۲۰	مهندس راه و ساختمان	۱	۷۶/۴	۲۱/۳
۲۱	سرلشکر	۸	۷۶/۲	۲۳/۸
۲۲	مهندس معمار	۱	۷۴/۳	۲۱/۲
۲۳	مهندس کشاورزی	۱	۷۳/۵	۲۰/۲
۲۴	مدیر کل	۲	۷۲/۹	۲۳/۸
۲۵	فرماندار	۲	۷۲/۷	۲۲/۵
۲۶	نویسنده کتاب	۱	۶۷/۸	۲۵/۰
۲۷	سرهنگ ارتش	۸	۶۵/۹	۲۲/۵

۲۳/۷	۶۴/۵	۱	دبیر دبیرستان	۲۸
۲۶/۲	۶۳/۱	۲	صاحب کارخانه با بیش از ۱۰۰ کارگر	۲۹
۲۱/۲	۶۲/۹	۱	سر دبیر روزنامه	۳۰
۲۳/۷	۶۰/۸	۱	آموزگار دبستان	۳۱
۲۳/۷	۶۰/۴	۱	نقاش (هنرمند)	۳۲
۲۵/۰	۶۰/۲	۱	ناخدای کشتی	۳۳
۲۳/۷	۵۹/۶	۲	عضو هیئت مدیره شرکت بزرگ	۳۴
۲۱/۲	۵۹/۵	۳	رئیس شعبه بانک	۳۵
۲۳/۷	۵۶/۸	۱	روزنامه نویس	۳۶
۳۰/۰	۵۶/۷	۴	تاجر بازار	۳۷
۲۵/۰	۵۶/۶	۱	پرستار بیمارستان	۳۸
۱۸/۷	۵۶/۳	۸	سروان ارتش	۳۹
۲۲/۵	۵۴/۰	۸	گوینده رادیو تلویزیون	۴۰
۲۲/۵	۵۲/۷	۱	خبرنگار	۴۱
۲۳/۷	۵۰/۱	۵	میهماندار هواپیما	۴۲
۲۵/۰	۴۹/۹	۱	هنرپیشه سینما	۴۳
۲۱/۳	۴۸/۸	۷	صاحب و متصدی چاپخانه	۴۴
۲۱/۲	۴۸/۲	۳	حسابدار	۴۵
۲۸/۸	۴۸/۱	۱	واعظ دینی	۴۶
۲۶/۳	۴۸/۱	۶	کشاورز صاحب زمین	۴۷
۲۲/۵	۴۶/۳	۳	کتابدار	۴۸
۲۱/۲	۴۶/۱	۳	نماینده بیمه	۴۹
۲۵/۰	۴۴/۲	۱	نوازنده ارکستر پروپاگاند	۵۰
۲۲/۴	۴۲/۷	۷	تراشکار	۵۱
۲۳/۸	۴۱/۸	۲	مقاطععه کار ساختمان	۵۲
۲۳/۷	۴۱/۷	۱	آواز خوان رادیو و تلویزیون	۵۳
۲۳/۸	۴۱/۳	۴	صاحب فروشگاه بزرگ	۵۴
۲۲/۵	۴۰/۸	۷	راننده قطار	۵۵
۲۲/۴	۴۰/۵	۷	مکانیک اتومبیل	۵۶
۲۳/۷	۴۰/۲	۳	کارمند عادی دولت	۵۷
۲۲/۴	۳۹/۱	۷	سرکارگر کارخانه	۵۸
۲۵/۰	۳۹/۱	۶	دامدار صاحب ۱۰۰ راس گوسفند	۵۹
۲۵/۰	۳۸/۸	۷	قالی باف	۶۰
۲۲/۵	۳۸/۵	۷	راننده اتوبوس	۶۱
۲۱/۳	۳۶/۴	۷	جوشکار	۶۲

۲۰/۰	۳۶/۴	۳	ماشین نویس	۶۳
۲۱/۴	۳۶/۲	۷	نچار	۶۴
۲۳/۷	۳۴/۶	۸	پاسبان	۶۵
۲۱/۳	۳۴/۴	۷	میل ساز	۶۶
۲۵/۰	۳۳/۹	۶	جالیزکار	۶۷
۲۱/۳	۳۳/۶	۷	لوله کش	۶۸
۲۲/۵	۳۳/۳	۷	بنا	۶۹
۲۰/۰	۳۲/۸	۷	آهنگر درب و پنجره ساز	۷۰
۲۲/۶	۳۱/۸	۴	فروشنده فروشگاه	۷۱
۲۴/۹	۳۱/۶	۷	کارگر معدن	۷۲
۲۵/۱	۳۱/۶	۳	پستچی	۷۳
۲۱/۲	۳۱/۴	۸	گروهیان	۷۴
۲۳/۸	۳۰/۴	۷	کارگر کارخانه	۷۵
۲۳/۷	۲۹/۲	۴	بقال	۷۶
۲۳/۷	۲۸/۶	۷	قصاب	۷۷
۱۹/۹	۲۷/۹	۷	راننده تاکسی	۷۸
۲۳/۷	۲۷/۸	۵	سلمانی	۷۹
۲۳/۸	۲۷/۱	۷	راننده تراکتور	۸۰
۲۴/۸	۲۶/۳	۶	کارگر ساده کشاورز	۸۱
۱۹/۸	۲۴/۶	۷	سماور ساز	۸۲
۲۰/۰	۲۴/۶	۷	کفاش	۸۳
۲۱/۳	۲۴/۵	۵	آشپز رستوران	۸۴
۱۹/۹	۲۲/۵	۷	کارگر پمپ بنزین	۸۵
۲۱/۲	۲۱/۵	۴	سمسار	۸۶
۲۳/۷	۲۱/۴	۷	کارگر کوره آجرپزی	۸۷
۲۴/۸	۱۸/۶	۴	دلال و معاملات ملکی	۸۸
۱۹/۰	۱۸/۳	۵	کله پز	۸۹
۲۱/۱	۱۷/۷	۷	عمله ساختمان	۹۰
۲۲/۴	۱۷/۱	۶	چوپان	۹۱
۲۲/۸	۱۷/۱	۵	رفتگر	۹۲
۲۰/۱	۱۶/۳	۳	پیشخدمت اداره	۹۳
۲۲/۴	۱۶/۰	۴	نفتی (نفت فروش)	۹۴
۱۹/۹	۱۴/۲	۴	دستفروش	۹۵
۱۷/۵	۱۰/۸	۵	واکسی	۹۶
۱۸/۷	۹/۲	۵	نوکر	۹۷

دارند که به کارگران ساده صنعتی، کشاورزی، ساختمانی ختم می شود. و بالاخره، کم منزلت ترین مشاغل متعلق به کارکنان ساده بخش اداری و خدمات است که شامل مشاغلی مانند دلال، کله پز، پیش خدمت اداره، واکسی و در نهایت خدمتکار خانگی (نوکر) می شود.

عوامل جمعیتی موثر در تفاوت گزاری رتبه بندی منزلت ها

در اینجا دقت و حساسیت رتبه بندی ها را به کمک بعضی از عوامل جمعیت شناختی مورد آزمایش قرار می دهیم. یکی از راههای بررسی دقت رتبه بندی، کنترل خصوصیات عام مصاحبه شوندگان است. برای این کار سه عامل جنس، گروه سنی و گروه شغلی مورد کنترل قرار می گیرد. راه دیگر برای بررسی وضعیت رتبه بندی به دست آمده، مقایسه آن با رتبه بندی های دیگر، به خصوص رتبه بندی گذشته در شیراز و رتبه بندی بین المللی است.

این کنترل ها و مقایسه ها برای پی بردن به میزان شباهت رتبه بندی ها، علیرغم عوامل جمعیت شناختی و مرزبندی های اجتماعی-اقتصادی، فرهنگی دوره های مختلف و جوامع گوناگون است. البته اگر تحت این شرایط مختلف ما با تفاوت معنی داری روبرو شویم، این تفاوت با توجه به قشربندی های درون یک جامعه و خرده فرهنگ های هر قشر و تفاوت های اجتماعی، فرهنگی جوامع مختلف توجیه می شود. بنابراین بررسی هایی که ذیلاً ارائه می شود برای آزمون حساسیت رتبه بندی فعلی از اهمیت خاص برخوردار است.

جنس

در مرحله اول میانگین رتبه منزلت ۹۷ شغل را برای مردان و زنان مورد مقایسه قرار داده ایم با وجود این که بیش از ۱۳ درصد از جمعیت زنان شیراز، جمعیت فعال، یعنی شاغل و یا جویای کار نیستند^{۲۸} و با توجه به اینکه زنان جامعه شهری ما به طور عمده در چند شغل خاص به کار مشغولند، تفاوت گسترده و غیر معمولی در دید و نظر آنها نسبت به رتبه مشاغل وجود ندارد. تعداد مشاغلی که رتبه بندی آنها متفاوت است، تنها ۱۷ عنوان شغلی است.

در جدول شماره ۴، منزلت مشاغلی که برای زنان و مردان متفاوت است ارائه شده است. غیر از این ۱۷ عنوان شغل، هیچ کدام از تفاوت های رتبه بندی مشاغل برای زنان و مردان معنی دار نیست.

جدول ۴

مشاغل با تفاوت معنی دار برای پاسخگویان مرد و زن

تفاوت*	مقیاس منزلت		شغل
	زن (N=۱۹۵)	مرد (N=۶۶۷)	
۳/۷	۷۷/۱	۸۰/۸	استاندار
۳/۷	۷۴	۷۷/۷	قاضی
۴/۱	۶۹/۷	۷۳/۸	مدیر کل
۷/۰	۴۴/۵	۵۱/۵	هنرپیشه
۴/۳	۳۸	۴۲/۳	صاحب فروشگاه بزرگ
۴/۵	۲۵/۲	۲۹/۷	قصاب
۴/۶	۲۱/۱	۲۵/۷	سماور ساز
۴/۱	۱۵/۲	۱۹/۳	کله پز
-۵/۱	۸۵/۴	۸۰/۳	دکتر داروساز
-۴/۶	۸۵/۰	۸۰/۴	دندانپزشک
-۶/۰	۶۹/۱	۶۳/۱	دبیر دبیرستان
-۶/۳	۶۵/۲	۵۸/۹	نقاش (هنرمند)
-۷/۳	۶۴/۱	۵۶/۸	آموزگار دبستان
-۶/۴	۶۱/۵	۵۵/۱	پرستار
-۴/۴	۶۰/۲	۵۵/۸	روزنامه نویس
-۴/۳	۵۳/۳	۴۹/۰	مهماندار هواپیما
-۵/۴	۳۰/۴	۲۵/۰	کارگر کشاورزی

* همه تفاوت ها در سطح ۰/۰۵ معنی دارند.

گروه سنی

گروه سنی چه از نظر مقایسه تاریخی منزلت مشاغل و چه از نظر تاثیر تجربه و خرده فرهنگ های خاص دوره جوانی، میانسالی و کهنسالی، کنترل گروه های سنی ضرورت دارد. سن ۱۶ سال به عنوان سن پایه انتخاب گردید. این سنی است که در ایران سن ورود به بازار کار برای قشر قابل ملاحظه ای از نوجوانان است. البته سنی که احتمال ورود به کار را افزایش می دهد، سنین بعد از اتمام تحصیل و حتی بعد از اتمام خدمت سربازی است (۱۸ سال و بعد)، لکن چون مسئله ترك تحصیل مطرح است، بعضی شاغلین تحصیل خود را به اتمام نرسانیده وارد بازار می گردند.

در تاریخ ایران سه دوره مهم موثر بر ساخت مشاغل وجود داشته است که عبارتند از سالهای حکومت رضاخان تا ۱۳۴۱ و از ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷، و بالاخره از ۱۳۵۸ تاکنون. سالهای قبل از انقلاب به دلیل نوسازی به سبک غربی ساخت مشاغل شدیداً مورد تغییر قرار گرفت، که زمان رضاشاه شروع، و در دوره بعد از اصلاحات ارضی تشدید یافت.

برای اینکه این سه دوره را کنترل کنیم، لازم بود سه گروه سنی ۱۶-۲۸، ۲۹-۵۴، و ۵۵ و بیشتر را مورد بررسی قرار دهیم. اما در عمل تفاوت معنی داری بین سنین ۵۴ و بیشتر وجود نداشت و از طرف دیگر چون همه کسانی که در بعد از انقلاب به کار مشغول شده بودند، در سن بیشتر از ۱۸ سالگی شروع به کار کرده بودند، بنابراین دو گروه سنی اول ۱۶-۳۰ و گروه دوم ۳۱-۶۴ برای مقایسه برگزیده شد. جدول شماره ۵، بیانگر مقایسه بین کسانی است که بیشتر در بعد از انقلاب به بازار کار وارد شده اند و کسانی که قبل از این تاریخ وارد ساخت مشاغل گردیده اند. ضمناً برای هر کدام از دو گروه سنی، جنس آنها نیز مورد کنترل قرار گرفته است. دو گروه سنی فقط در ۱۶ شغل با هم اختلاف نظر دارند، که این اختلاف باز هماهنگ با اختلاف نظر زن و مرد است که قبلاً شاهد آن بودیم.

گروه های شغلی

راه دیگر برای آزمون حساسیت و دقت رتبه بندی مشاغل از دید فعالین اقتصادی کنترل گروه شغلی آنهاست. مطالعات در مورد رتبه بندی مشاغل از دید خود مردم، همیشه با این

جدول ۵

مشاغل با تفاوت رتبه بندی معنی دار برای جنس و سن پاسخگویان

مشاغل	مقیاس منزلت					
	زن			مرد		
	سن ۳۱-۶۴ (N=۱۱۴)	سن ۱۶-۳۰ (N=۸۱)	تفاوت*	سن ۳۱-۶۴ (N=۴۳۴)	سن ۱۶-۳۰ (N=۲۳۳)	تفاوت*
سرهنک	۶۶/۲	۷۰/۰	۳/۸	۶۴/۱	۶۷/۹	*
نقاش (هنرمند)	۶۱/۸	۶۹/۹	*	۵۹/۰	۵۸/۹	۸/۱
سروان	۵۶/۲	۶۰/۲	۳/۹	۵۴/۲	۵۸/۱	*
روزنامه نویس	۵۵/۸	۶۶/۴	*	۵۶/۳	۵۴/۸	۱۰/۶
هنرپیشه	۴۰/۳	۵۰/۵	*	۵۱/۱	۵۲/۲	۱۰/۲
کتابدار	۴۳/۴	۵۵/۱	*	۴۵/۷	۴۵/۶	۱۱/۷
آواز خوان	۳۷/۸	۴۳/۰	۴/۷	۴۰/۵	۴۵/۲	*
پاسبان	۳۳/۵	۴۰/۸	*	۳۳/۷	۳۴/۵	۷/۳
آشپز	۲۱/۷	۲۸/۲	*	۲۵/۰	۲۳/۶	۶/۵
پزشک عمومی	۸۷/۶	۸۰/۸	*	۹۰/۳	۸۹/۶	-۶/۸
کشاورز	۲۸/۲	۵۳/۲	-۴/۷	۴۹/۲	۴۴/۵	*
واعظ	۴۵	۵۰	-۷/۶	۵۱/۳	۴۳/۷	*
بقال	۲۹/۲	۳۳/۳	-۳/۹	۳۰/۱	۲۶/۲	*
نفت فروش	۱۳/۷	۲۱/۰	-۳/۴	۱۷/۱	۱۳/۷	۷/۳
دستفروش	۱۲/۹	۱۳/۷	-۳/۲	۱۵/۷	۱۲/۵	*

* همه تفاوت ها در سطح ۰/۰۵ معنی دارند، غیر از آنهایی که با علامت * مشخص شده اند که اختلاف آنها معنی دار نیست.

انتقاد رویرو بوده است که افراد مشاغل در یک گروه شغلی همان شغلها را برتر از دیگر مشاغل ارزیابی خواهند کرد. برای آزمون صحت این فرض و نیز تأثیری که گروه شغلی افراد به هر صورت روی ارزیابی آنها از مشاغل دارد، کنترل گروه های شغلی لازم است. معمول ترین شیوه، گروه بندی مشاغل بر اساس یدی و غیر یدی است. در سر شماری های مرکز آمار ایران ۷ گروه مشاغل (مطابق آنچه قبلاً ارائه شد) مشخص شده است. مطابق این تقسیم بندی وقتی تعداد نمونه زنان را به این دقت مورد تقسیم بندی قرار دادیم در چند گروه به تعداد بسیار اندک یا صفر برخوردیم، که مقایسه را بی معنی می کرد و از طرف دیگر تفاوت معنی داری بین ۴ گروه از این ۷ گروه یافت نشد. لذا مطابق آنچه که معمول است این ۷ گروه به دو گروه اصلی مشاغل یدی و غیر یدی تقسیم شدند و مورد بررسی قرار گرفتند. مشاغل غیر یدی شامل کارکنان مشاغل علمی، فنی و تخصصی و مدیران و کارمندان عالی رتبه اداری و کارکنان امور دفتری و اداری و مدیران فروش و نظامیان (از درجه استواری و بالاتر) می شود و دیگر مشاغل به عنوان مشاغل یدی در نظر گرفته شد. به این صورت کنترلی در مورد وضع تحصیلی پاسخگویان نیز به عمل آمد، زیرا اکثر شاغلین در مشاغل غیر یدی دارای مدرک تحصیلی دیپلم و بالاترند.^{۲۹} در جدول شماره ۶ مشاغلی که از نظر شاغلین مشاغل غیر یدی و یدی دارای تفاوت معنی دار است به تفکیک زن و مرد آورده شده است.

مقایسه با رتبه بندی های دیگر مقیاس ها

اکنون نوبت آن است که مقیاس به دست آمده در شیراز را با مقیاس های دیگری که در همین شهر در قبل از انقلاب انجام پذیرفته و با مقیاس بین المللی تریمن که حاصل مقیاس های رتبه بندی مشاغل در بیش از ۲۰ کشور جهان است، مورد مقایسه قرار دهیم. همان طوری که اشاره شد، این مقایسه نیز به ما کمک می کند که دقت و حساسیت مقیاس به دست آمده در شیراز را مورد سنجش قرار دهیم، و اگر به تفاوتی برخورد کنیم، در واقع این تفاوت معلول اجزای ساختی (شامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی) در جوامع مختلف و جامعه قبل از انقلاب و شرایط فعلی جامعه ما است. آن تفاوت هایی که به لحاظ دسترسی به منابع اقتصادی در شغل بوجود آمده است به جزء اقتصادی ساخت اجتماعی و آن تفاوتی که به لحاظ دسترسی به قدرت

جدول ۶

مشاغل با تفاوت معنی دار برای پاسخگویان زن و مرد
و گروه شغلی آنها مقیاس منزلت

شغل	مرد		زن	
	غیر یدی (N=۳۰۸)	یدی (N=۳۵۹)	* غیر یدی (N=۱۲۳)	یدی (N=۷۲)
خلبان	۷۳/۹	۷۹/۱	۵/۲	۷۳/۸ *
عضو هیئت مدیره	۵۵/۹	۶۳/۵	-۷/۶	۵۹/۲ *
تاجر	۵۳/۹	۶۱/۵	-۷/۶	۶۱/۴
نماینده بیمه	۴۴	۴۷/۴	-۳/۴	۴۴/۱ *
کارگر کارخانه	۴۱/۷	۴۶/۳	-۴/۶	۴۵/۵ *
مقاطععه کار	۳۹/۵	۴۴/۸	-۵/۳	۴۸
واعظ	۴۸/۱	۴۸/۹	*	۴۰/۷
کتابدار	۴۷/۸	۴۳/۸	۴	۴۸/۴ *
کارگر کشاورزی	۲۶/۲	۲۴	*	۲۴/۵
کفاش	۲۵/۶	۲۲/۱	۳/۵	۲۵/۸ *
کارگر پمپ بنزین	۲۲/۳	۲۲/۱	*	۲۲/۱
کارگر کوره آجرپزی	۲۱/۳	۲۰/۵	*	۱۷/۰
چوپان	۱۷/۹	۱۵/۶	*	۱۳/۲

و نفوذ در شغل حاصل آمده است به جزء سیاسی ساخت اجتماعی باز می گردد. در مرحله اول مقیاس شیراز را با مقیاس بین المللی مورد مقایسه قرار می دهیم مقیاس بین المللی به کار گرفته شده قبلاً به وسیله لین^{۳۰} بر حسب مقیاس سیگل^{۳۱} استاندارد شده است (یعنی بر پایه رتبه بندی صفر تا هشت تنظیم شده است) و از آنجا که مقیاس شیراز بر اساس مقیاس سیگل انجام گرفته است، برای مقایسه احتیاجی به استاندارد کردن نیست. پاسخگویان در مقیاس بین المللی مرد بوده اند، در اینجا مقایسه به مردها محدود شده است. ضریب همبستگی بین مقیاس شیراز برای ۹۷ شغل و مقیاس بین المللی برابر ۰/۹۲ است. بنابراین ما شاهد یک انطباق الگوی عام رتبه بندی بین شیراز و دیگر جوامعیم. یعنی سلسله مراتب مشاغل در شیراز در راستای سلسله مراتب بین المللی است. مرحله دوم مشخص کردن آن مشاغلی است که در شیراز رتبه متفاوتی با مشاغل بین المللی دارند. جدول شماره ۷ آن مشاغلی را که با یکدیگر تفاوت دارند نشان می دهد.

مقایسه با رتبه بندی شیراز در سال ۱۳۵۵

برای بررسی کاملتر مقیاس به دست آمده، آن را با رتبه بندی که در سال ۱۳۵۵ انجام گرفته است، مقایسه می نمایم. قبلاً توضیحی در مورد رتبه بندی سال ۱۳۵۵ لازم است. اولاً این مقیاس بر اساس درجه بندی ۱ تا ۵ درجه تهیه شده است، و سپس نمرات بدست آمده در ۲۰ ضرب شده است تا مقیاس بین ۲۰ و ۱۰۰ تغییر داشته باشد. ثانیاً نمرات بدست آمده استاندارد نشده است و بنابراین اندازه نمرات به طور کلی بیشتر از اندازه نمرات بدست آمده فعلی است. برای رفع این مشکل و امکان مقایسه ابتدا مقیاس سال ۱۳۵۵ بر حسب مقیاس فعلی تغییر داده شد.^{۳۲} ثالثاً چون انحراف معیار رتبه بندی های مشاغل در سال ۱۳۵۵ مشخص نیست، آزمون معنی داری تفاوت ها امکان پذیر نیست.^{۳۳} به هر صورت با توجه به این موارد مقایسه انجام پذیرفته است، که در جدول ۸ منعکس است.

برای اینکه سهم هر یک از عوامل تعیین کننده منزلت مشاغل مشخص گردد و برای به دست آوردن معادله رگرسیونی که به صورت تابع تشخیص عمل کند مراحل زیر طی گردید:

۱- همبستگی بین درآمد و تحصیلات بررسی شد. این همبستگی در زمانی که حداقل

جدول ۷

مشارکت با رتبه بندی متفاوت بین مقیاس شیراز و مقیاس
بین المللی تریمن به وسیله مردان پاسخگو

تفاوت	مقیاس بین المللی	مقیاس ایران	شغل
۱۱	۸۰	۹۱	پزشک متخصص
۱۲	۷۸	۹۰	استاد دانشگاه
۶/۵	۸۰	۸۶/۵	فیزیکدان اتمی
۷	۷۹	۸۶	وزیر
۷	۷۸	۸۵	پزشک عمومی
۱۲/۵	۶۹	۸۱/۵	شیمی دان
۱۰	۷۰	۸۰	دندانپزشک
۱۶	۶۴	۸۰	دارو ساز
۱۳	۶۶	۷۹	روان شناس
۱۹	۶۰	۷۹	اقتصاد دان
۶	۷۱	۷۷	وکیل دادگستری
۱۰	۶۷	۷۷	جامعه شناس
۱۱	۶۷	۷۷	خلبان
۶	۷۰	۷۶	مهندس راه و ساختمان
۱۸	۵۶	۷۴	مهندس کشاورزی
۹/۵	۶۳	۷۲/۵	فرماندار
۵/۵	۶۲	۶۷/۵	نویسنده کتاب
۷/۵	۳۶	۴۳/۵	تراشکار
۱۲	۲۱	۳۳	جالیز کار
-۱۵	۷۵	۶۰	عضو هیئت مدیره
-۸	۶۷	۵۹	رئیس شعبه بانک
-۷/۵	۶۳	۵۵/۵	سروان
-۸	۵۵	۴۷	حسابدار
-۵	۵۳	۴۴	نوازنده ارکستر
-۱۴	۵۶	۴۲	آراز خوان
-۱۱	۵۳	۴۲	مقاطع کار ساختمان
-۱۱	۵۸	۴۲	صاحب سوپر مارکت

کارمند دولت	۳۹	۵۴	-۱۴/۶
پاسبان (پلیس)	۳۴	۴۰	-۶
فروشنده	۳۱	۴۲	-۱۱
بقال	۲۹	۳۸	-۹
گروهیان	۳۲	۴۲	-۱۰
دلال	۱۹	۵۵	-۳۵/۶
پیشخدمت اداره	۱۶	۲۶	-۱۰
دستفروش	۱۴/۵	۲۲	-۷/۵
نوکر (خدمتکار)	۹/۵	۱۷	-۷/۵

جدول ۸

مشاغل با تفاوت رتبه بندی بین مقیاس فعلی و مقیاس

سال ۱۳۵۵ شیراز

مشاغل	مقیاس فعلی	مقیاس استاندارد شده سال ۱۳۵۵	* تفاوت
استاد دانشگاه	۹۰/۶	۸۳/۳	۷/۳
شیمی دان	۸۲/۱	۷۱/۴	۱۰/۷
دندانپزشک	۸۱/۵	۷۰/۸	۱۰/۷
روان شناس	۷۹/۶	۶۸/۸	۱۰/۸
اقتصاد دان	۷۹/۱	۷۳/۱	۶/۰
جامعه شناس	۷۷/۹	۶۴/۸	۱۳/۱
وکیل دادگستری	۷۷/۱	۶۹/۰	۸/۱
مهندس راه و ساختمان	۷۶/۴	۷۲/۱	۴/۳
نویسنده کتاب	۶۷/۸	۶۱/۰	۶/۸
آموزگار دبستان	۶۰/۸	۵۶/۴	۴/۴
نقاش (هنرمند)	۶۰/۴	۵۳/۲	۷/۲
رئیس بانک	۵۹/۵	۵۲/۷	۶/۸
پرستار	۵۶/۶	۴۷/۶	۹/۰

۹/۸	۳۴/۴	۴۴/۲	نوازنده ارکستر
۵/۹	۲۱/۹	۲۷/۸	سلمانی (آرایشگر)
۴/۳	۱۷/۱	۲۱/۴	کارگر کوره آجرپزی
۴/۲	۱۲/۹	۱۷/۱	چوپان
-۷/۱	۸۷	۷۹/۹	استاندار
-۴/۶	۸۰/۸	۷۶/۲	سر لشکر
-۳/۱	۶۶/۲	۶۳/۱	صاحب کارخانه با ۱۰۰ کارگر
-۳/۹	۶۰/۲	۵۶/۳	سروان ارتش
-۵/۸	۴۸/۵	۴۲/۷	تراشکار
-۶/۴	۴۸/۲	۴۱/۸	مقاطع کار ساختمان
-۸/۳	۴۹/۲	۴۰/۸	راننده قطار
-۱۱/۶	۵۲/۱	۴۰/۵	مکانیک اتومبیل
-۷/۷	۴۴/۱	۳۶/۴	جوشکار
-۳/۹	۴۰/۳	۳۶/۴	ماشین نویس
-۷/۷	۴۱/۳	۳۳/۶	لوله کش
-۱۱/۱	۴۴/۴	۳۳/۳	بنا
-۴/۸	۳۶/۶	۳۱/۸	فروشنده فروشگاه
-۳/۴	۳۳/۸	۳۱/۴	کارگر کارخانه
-۵/۲	۳۴/۴	۲۹/۲	بقال
-۴/۲	۲۶/۲	۲۴/۶	سماور ساز
-۶/۰	۲۲/۳	۱۶/۳	پیشخدمت اداره
-۳/۱	۱۷/۳	۱۴/۲	دستفروش
-۳/۴	۱۴/۲	۱۰/۸	واکسی

• تفاوت های با بیش از ۳ درجه اختلاف، به دلیل عدم وجود انحراف معیار رتبه بندی سال ۱۳۵۵، آزمون معنی داری تفاوت ها امکان پذیر نشد.

درآمد و تحصیلات لازم برای یک شغل در نظر گرفته شود برابر ۰/۲۵ است $(R^2 = ۰/۲۵)$ که همبستگی ضعیفی است.

۲- همبستگی بین درآمد و کشش پذیری ۰/۵۳ است $(R^2 = ۰/۵۳)$ که همبستگی نسبتاً قوی است. این همبستگی ها نشان می دهد که متغیرهای تعیین کننده تا چه اندازه با

یکدیگر همبستگی دارند.

۳- همبستگی بین منزلت شغل و تحصیل $0/78$ است ($R^2 = 0/78$) که به عبارت دیگر 78 درصد از منزلت شغل به وسیله تحصیل مورد نیاز شغل تبیین می گردد.

۴- همبستگی توأم منزلت شغل و تحصیل و درآمد، در زمانی که متغیر درآمد را در معادله وارد می کنیم به $0/85$ افزایش می یابد، ($R^2 = 0/85$) و تبیین منزلت شغل به وسیله تحصیل و درآمد به حد بالائی می رسد. بر اساس همین دو متغیر، معادله تشخیص زیر که شاخص تحصیلی-اقتصادی شغل است، ارائه می شود.

$$S = a + bx_1 + cx_2$$

S = شاخص اقتصادی-تحصیلی شغل

x_1 = میزان تحصیل بر حسب سالهای تحصیل (حداکثر ۲۰)

x_2 = میزان درآمد شغل بر حسب ۱۰۰۰۰ ریال (حداکثر ۲۰۰) بر پایه قدرت خرید

سال ۱۳۷۰

با استخراج ضرائب، معادله به صورت زیر در می آید.

$$S = 20/38 + 2/32x_1 + 0/27x_2$$

این معادله نشان می دهد که اگر حداقل درآمد حاصل از یک شغل و تحصیل مورد لزوم

آن شغل در دست باشد، شاخص (منزلت) اقتصادی-تحصیلی آن شغل بدست می آید.

۵- اکنون متغیر کشش پذیری را (به صورت صفر برای مشاغل قابل جایگزین و

متزلزل از نظر بیکاری و یک برای مشاغل غیر قابل جایگزین و با ثبات) وارد معادله

می کنیم. R^2 توآمان منزلت، درآمد، تحصیل و کشش پذیری به $0/87$ افزایش می یابد که

نسبت به $0/85$ تغییر اندکی است. دلیل این تفاوت اندک همبستگی شدید بین تحصیل و

کشش پذیری ($R^2 = 0/64$) و درآمد و کشش پذیری ($R^2 = 0/53$) است. به هر صورت

چون این تفاوت معنی دار است، معادله به شکل زیر تکمیل می شود.

$$S_e = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$$

S_e = شاخص (منزلت) اقتصادی-تحصیلی و کشش پذیری

X_3 = کشش پذیری

با قرار دادن ضرایب در معادله، معادله به این صورت نوشته می شود:

$$S_e = 20/72 + 2/06X_1 + 0/2X_2 + 0/14X_3$$

نتیجه گیری و بحث

این مطالعه برای اولین بار بررسی همه جانبه ای را در مورد رتبه بندی منزلت مشاغل در ایران ارائه داد. نتایج بدست آمده جهان شمولی الگوی کلی رتبه بندی منزلت مشاغل را در جوامع معاصر جهان تایید می کند. شواهد ارائه شده نشان می دهد که بسیاری از مشاغل رتبه بندی خاص خود را دارند که ملاحظات فرهنگی، سیاسی، شخصیتی و شرایط تاریخی خاص جامعه مورد نظر در آن تاثیر نمی گذارد. این الگوی مشابه معلول ساخت اجتماعی-اقتصادی مشابه است که از تبعات صنعتی شدن و شهرنشینی، خاصه تقسیم کار جدید در جوامع معاصر می باشد، و حتی تغییرات حاصل از نهضت انقلابی نیز الگوی کلی آن را دگرگون نساخته است.

اما داده های این تحقیق این موضوع را نیز تایید می کند که در لابه لای این الگوی کلی، رتبه بندی بعضی از مشاغل خاص نیز از وجوه فرهنگی و ساختاری یک جامعه خاص متأثر است. از این رو چنین به نظر می رسد که در ایران بعضی از مشاغل تحت تاثیر تخصص ها و مهارت ها و منابعی هستند که در دوره خاصی از توسعه اجتماعی-اقتصادی و تغییرات سیاسی جامعه این کشور ارزشمند شده اند. بنابراین در تحلیل های منزلت مشاغل می توان انتظار داشت که انطباقی کلی بین رتبه بندی مشاغل وجود داشته باشد و از طرف دیگر باید توجه داشت که تفاوتی در درجه بندی مشاغل نیز مشهود می باشد. عدم توجه به این امر موجب خواهد شد که جریانهای جدید مورد غفلت قرار گیرد و تغییرات نیز از نظرها دور بماند.

در ایران امروزه موج های برخاسته از انقلاب اسلامی هنوز آرام نگرفته است و با سیاست های جدید اقتصادی و خصوصی سازی، تجدید نظر در مورد منزلت بعضی از مشاغل حتمی است. همچنین با دسترسی عمومی تر به منابع ارزشمند در جامعه، مشاغل مبتنی بر این منابع ارزش کمتری پیدا خواهد کرد. برای مثال اگر عمومیت تحصیلات عالی همچنان ادامه

پیدا کند، کاهش منزلت مشاغل مبتنی بر تحصیلات عالی را به همراه خواهد داشت. و به جای آن درآمد و سرمایه دوباره ارج و قرب خواهد یافت.

تغییرات دیگری هم در جریان است. به طور فزاینده ای انتقال جمعیت روستائی به شهرها ادامه دارد و ارزش های شهری درونی تر خواهد شد و به این صورت رتبه بندی منزلت مشاغل امکان تعمیم بیشتری خواهد یافت.

فرایند تغییر دیگر، احتمال وارد شدن هر چه بیشتر جمعیت زنان به بازار کار است و این عملی نیست جز با افزایش تولیدات و سرمایه گذاری های جدید. مسلماً افزوده شدن تعداد بیشتری از جمعیت زنان به جمعیت فعال جامعه در وضعیت رتبه بندی مشاغل تاثیر خواهد گذاشت، به خصوص که در حال حاضر جمعیت فعال زن جامعه ما بیشتر در مشاغل علمی و تخصصی و امور دفتری به کار مشغولند.

میزان رشد بالای جمعیت در چند ساله اخیر همراه با مهاجرت ها، جامعه ایران را با خیل عظیم تری از جوانان روبرو خواهد ساخت. اینان در زمره عوامل تغییرات و ارزش های جدیدی هستند که دامنه و وسعت این تغییرات هنوز کاملاً مشخص نیست و نیاز به بررسی های دقیق تر دارد، لکن مشخص است که تغییرات در فرایند تحرك اجتماعی، تغییراتی را در منزلت مشاغل به همراه خواهد داشت. تاثیرات فرهنگ غرب که در دوران انقلاب حالت رکود داشت با برنامه ها و سیاستهای جدید که به وسیله رسانه های گروهی نو امکان پذیر شده است، احتمالاً بعد گسترده تری می یابد، که بی تاثیر در اندیشه و ارزش های جوانان نیست و آن نیز به نوبه خود بر نظر آنها نسبت به مشاغل تاثیر خواهد داشت. بنابراین، اگر این فرایندها ادامه یابد، می توان پیش بینی نمود که رتبه بندی منزلت مشاغل از آنچه که اکنون هست نیز شبیه تر به رتبه بندی منزلت مشاغل در جوامع دیگر بشود.

برای دست یابی به ساز و کار مقایسه در آینده منزلت مشاغل ۹۷ شغل در این تحقیق ارائه گردید و بر پایه آن معادلاتی نیز تعبیه شد تا امکان تخمین و پیش بینی منزلت هر شغلی که میزان تحصیل لازم برای احراز آن، میزان درآمد، و شانس بیکاری و یا ثبات آن شغل در دست است، به سادگی قابل محاسبه باشد.

منابع و یادداشت‌ها

۱. شغل را به «مجموعه‌ای از فعالیت‌های متمرکز بر کارکردی اقتصادی که معمولاً برای تأمین معاش انجام می‌گیرد» تعریف کرده‌اند. «یک شغل یک نقش اجتماعی است که به وسیله تقسیم کار کلی در جامعه تعیین یافته است». مراجعه شود به:

Theodorson, G. and Theodorson A. *A Modern Dictionary of Sociology* New York: Crowell Company, 1969.

2. Gencks, C.; Perma, L., and Rainwater, L. "What is a Good Job? A New Measure of Labor-Market Success." *American Journal of Sociology*, Vol. 93, No. 6 (1988), 1322-57.

۳. این تعریف در اصل از وبر گرفته شده است، مراجعه شود به:

Barber, B., *Social Stratification*, New York: Harcourt Brace and Company, 1957.

4. Ibid, p. 216.

5. Inelasticity.

برای بحث کشش ناپذیری شغل و شاخص آن مراجعه شود به:

Reiss Jr., A. *Occupations and Social Status*, New York: Free Press, 1961.

6. North and Hatt.

در مورد سابقه تحقیق نورت و هات به منبع شماره ۵ مراجعه شود.

7. Siegel, P. *Prestige in the American Occupational Structure*. Ph. D. Dis., University of Chiago, 1971.

8. Treiman, D. *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. New York: Academic Press, 1977.

9. Bose, C. Rossi, p. "Gender and Jobs: Prestige Standings of Occupa-

- tions as Affected by Gender." *American Sociological Review*, Vol. 48 (1983), 316-30.
10. Lin, N. and W. Xie. "Occupational Prestige in Urban China," *American Journal of Sociology*, Vol. 93, No. 4 (1988), 793-832.
11. Duncan, D. D. "A Socioeconomic Index for All occupations," in Albert J. Reiss, Jr., *Occupations and Social Status*, New York: Free Press, 1961.
12. Goldthorpe, J.H., and K. Hope. "Occupations Grading and Occupations Prestige," in K. Hope, *The Analysis of Social Mobility: Methods and Approaches*, Oxford: Oxford Univ. Press, 1972.
13. Sorensen, A.B. "A Model and a Matrice for the Intragenerational Status Attainment Process," *American Journal of Sociology*, Vol. 85, No. 2. (1979), 361-72.
14. Wright, E. "Race, Class, and Conflict," Hong Kong: Mcmillan, 1987.
15. International Occupational Prestige Scale.

۱۶. مراجعه شود به:

Hodge, R. W., D. Treiman, and P. Rossi. "A Comparative Study of Occupational Prestige," in R. Bendix and S. Lipset, eds. *Class, Status, and Power*. London: Routledge, 1974.

۱۷. مراجعه شود به منبع شماره ۱۰.

۱۸. همان، ص ۷۹۴.

۱۹. تقبیح پشت میزنشینی، و کارهای خدماتی و آرج گذاشتن به مشاغل تولیدی نمونه ای از این دیدگاهها است. البته در اوایل انقلاب دیدگاه خاصی وجود داشت که مشاغلی مانند

وکالت دادگستری و بعضی از مشاغل دانشگاهی در علوم انسانی و پاره ای از مشاغل هنری یا بی فایده تلقی می شدند و یا نظری منفی نسبت به آنها ابراز می شد.

20. Smelser N. and S. Lipset eds, *Social Structure and Mobility in Economic Development*. London: Routledge, 1966, p. 38.

۲۱. کاظمی، شهلا و همکاران، منزلت مشاغل در شیراز و تهران.

۲۲. کمیسیون تامین و تربیت نیروی انسانی، «موقعیت شغل معلمی در میان سایر مشاغل»، تهران: شورای نظام آموزش و پرورش، ۱۳۷۰.

۲۳. نگارنده، مطالعه مشابه دیگری در شهر یاسوج انجام داده است که مکمل این تحقیق است و در فرصت مناسب منتشر خواهد شد.

۲۴. تعداد این نمونه در واقع ۱۲۰۰ نفر بود، که با حذف کم سوادها به این رقم تقلیل یافت، ضمناً یک نمونه ۳۰۰ نفری از دانشجویان نیز جداگانه مورد بررسی قرار گرفته اند، که نتیجه نظر آنها به لحاظ اینکه دانشجویان بودن شغل محسوب نمی شود، در تحلیل کلی وارد نشد. به علاوه به دلیل اجماع نظری که معمولاً در مورد قدر و منزلت مشاغل در جامعه ای خاص وجود دارد افزایش نمونه کمک چندانی به دقیق تر شدن نتایج نمی کند. انحراف معیارها گویای این واقعیت است (این انحراف معیارها نیز در ۱۲/۵ ضرب شده است تا هماهنگ با میانگین های مضروب ۱۲/۵ باشد).

۲۵. مراجعه شود به منبع شماره ۲۲.

۲۶. این روش اقتباسی است از روش سیگل، مراجعه شود به منبع شماره ۷.

۲۷. فرمول محاسبه عبارت است از

$$P_j = 12.5 \sum_{i=1}^9 (x_i - 1)$$

P_j = منزلت شغل زام

x_i = نسبت نمره ارزیابی کننده شغل زام به تعداد کسانی که در ارزیابی شغل شرکت داشته اند.

۲۸. مرکز آمار ایران، سرشماری های عمومی نفوس و مسکن، سال ۱۳۶۵.
 ۲۹. کنترل برای سواد انجام گرفت، لکن به دلیل همبستگی بین سواد و شغل، تفاوت معنی داری با کنترل سواد به دست نیامد.

30. Lin, N., Foundations of Social Research. New York: Mc Graw-Hill, 1976.

۳۱. مراجعه شود به منبع شماره ۷.

۳۲. از معادله زیر برای تبدیل مقیاس منزلت سال ۱۳۵۵ بر حسب مقیاس فعلی استفاده شد:

$$\hat{P} = 0.01p^2 - 0.11p + 0.75$$

$$\text{منزلت جدید} = \hat{P} \quad \text{منزلت در سال ۱۳۵۵} = P$$

این معادله توسط سیگل ارائه شده است. مراجعه شود به منبع شماره ۷.

۳۳. در قیاس با دیگر تحقیقات در این مورد، آن مشاغلی که منزلتشان حداقل سه درجه اختلاف داشته است، مبنای مقایسه قرار گرفت.

لیست مشاغل و مقیاس آنها (مربوط به سال ۱۳۵۵) توسط سرکار خانم شهلا کاظمی در اختیار اینجانب قرار داده شد که از ایشان صمیمانه سپاسگزارم و همچنین لازم می دانم از داوران محترمی که پیشنهادات سودمندی در جهت ارائه بهتر مقاله ابراز داشته اند و نیز از کارشناسان مرکز جمعیت شناسی دانشگاه شیراز به ویژه آقای مهرداد اردشیری و خانم شهلا صفائی که در استخراج داده ها با اینجانب همکاری داشته اند و بالاخره از سردبیر محترم مجله و جانشین ایشان به دلیل زحمات و پراستاری تشکر و قدردانی کنم.